

Pfáristák' gondviselése alatt, ismét Albert Királyi Hertzegtől felállított Filosofiai, és gazdaságbéli tanító széke. i) Kapuvár, holott, Hertzeg Eszterházinak roppant Kastéllya. k) Mota, Országunk Primássáé. l) Kis-Bér. m) Szany. n) Csepreg.

Az egész Megyében vannak Római Katholikusok 278,000. Augspurgi, és Schveitzi Vallásúak 55,717 nem egyesült Görögök 216. Zsidók 1097. mind össze mégyen a' lelkek' száma 344,097. a' honnét látni lehet, hogy ezen Megye egy az első, és a' legnagyobbak között való. Az Árva Megyének az az egy sóhajtása, hogy minél előbb, egy Fő Pásztorral, a' ki a' Canonika visitatiót, mellyet ezen Megye egy fél századtól, Gróf Zichy Püspök' idejétől fogva nem látott, mellyet ugyan azért mindenek óhajtának, 's a' mellyet még Vilt József, és Hertzeg Schwarzenberg Ernest, néhai Győri Püspökök el kezdeni szándékoskodtak ugyan, megtévén már előre ahoz a' szükséges készületeket is, de szándékjokat az halál megelőzván végre nem hajthatták, Isten' segedelmével minden jóknak kívánságára végre hajthassa, boldogitasson.

Lukácsy.

5.

A' R o m á n o k r ó l.

Alig vannak az emberek valamelly neméről a' Lecturának olly külömböző, sőt ellenkező véleményekkel, mint a' Románokról, és még is alig van egy egy olvasmány ennél közönségesebb. Még az egyébként hozzá értő emberek is, Lecturánk' ezen ágának betse eránt legkevésbé eggyesek; — 's míg az olvasó publicumnak nagyobb részök

(ide értvén minden olvasókat, az illiterátusokat is) mohón kapja az újabb meg újabb Románokat, a' Költés' Combinatiójának e' kifogyhatlan productumait: az ellenkező fel nem szűnik panaszkodni azoknak szerfeletti szaporodások 's megszünetlen folyamjok ellen, és vádolja azokat, hogy az embereket érzelősekké, ábrándosokká teszik, és a' jó erköltsöket megvesztegetik. A' Széptudó (Aestheticus) a' ki ezeket úgy tekinti, a' hogy vannak, tudniillik, mint a' Szép Literaturának egyyik nevezetes ágazatját, és a' dolgot kritikai szemöldre veszi: mind a' két felt egyyesíti magában, 's el ítélvén, mellyik a' jó, mellyik a' nem jó Román; amazoknak érdemlett ditséretöket megadja, — ezeket, mint figyelemre méltatlanokat, feledékenységre kárhoztatja.

Valamint teljes igazat, sem azoknak, kik a' Románokat kapva kapják; sem pedig azoknak, a' kik tüzzel-vassal pusztítandóknak itélik, — nem tulajdoníthatunk: úgy azoknak mindkét részről tett itélet hozásaikat és ellenvetéseiket is általjában meg nem vethetjük. Mint egyéb dolgokban, úgy e' tárgyban is legtanácsosbb a' valónak és a' természetnek útját követnünk. Így véve fel a' dolgot, tüstént láthatjuk, hogy az itéletnek különbözése a' látpontnak minémüségétől függ; noha, a' kik azokat vagy általában ditsérik, vagy általában kárhoztatják, felszégsegöket láttatnak el árulni. A' pórság' itélete pedig, a' melly a' Román' hecsét tsak a' történeteknek minél nagyobb számú, csudás és rendkívül való öszve halmazásától függeszti fel, itt semmiképen számba sem jöhet.

Nem czélom nékem a' nodus gordiust hatalmas csapással felvágni, sem a' Románokról valami kimerítő értekezést írni, mert arra érzem tehetetlenségemet, — hanem csak a' Lectura' ezen nemét,

melly az olvasó publicumot elejitől fogva olly igen érdeklé, és mind a' tudós világban, mind a' mindennapi életben olly sokféle revolútiókat szült, 's mint illy nevezetes tárgy, a' figyelmet minden tekintetben érdemli, akarom egy kevésbé közelebb-ről vizsgálni, 's csekély béliátásom szerint némelly rövid jegyzéseket tenni, leginkább a' fennforgó előítéleteknek kevesítésére.

A' Románnak valóságos helye a' Szép Literatúra' alkotmányában, úgy látszik, a' Próza és a' Költés között van. A' História a' külső vagy is világi történeteket adja elő; a' Román a' belső érzelmi történetekkel foglalatoskodik; a' História úgy írja le a' történeteket, a' hogy azok a' való világra nézve vagynak, — a' Román úgy, a' hogy az érzelemre vagy ideára nézve vagynak, mert az embereknek belsejeket az Égnek ama legszebb 's legfelségesbb ajándéka a' képzelődés kormányozza, melly az ideál világot előttünk felnyitja, és minket e' múlandó földi létnek szűk határain felül emel. Látni ebből, hogy az emberi szív' történeteinek rajzolásokra igazi Költői lélek kívántatik, de azonban a' mi szívünknek érzelmes állapotja, a' való világgal örökös ellentétben (Gegensatz) lévén, annak prózai vagyis tapasztalati ismerete is múlhatlanúl szükséges, és e' kettőnek minél szebben 's tökéletesben egy egésszé formáltatása, a' jó Románnak egygyik sarkalatos ismértető jegye.

A' Románnak a' Költéshez való képestségét mutatják az úgy nevezett romántos versezetek, vagy Románczék és Balládok; a' prózához való képestségét a' Históriai Románok, — de a' melyek egyszer'smind azt mind a' kettőtől el is választják, és egy külön köz nemet alkotnak, mellyet sem csupa költésnek, sem csupa történet írásnak nem mondhatunk.

Eschenburg a' Költésnek minden nemeit két nagy osztály alatt teszi fel, u. m. Épósi és Drámai költés alatt *). Ezek a' Románokra is illelenek, ha azoknak formájokat vesszük tekintetbe, mert a' Román is, vagy el beszéllő (erzählender Roman, Geschichte), vagy személyes (dramatisirter Roman). Az utóbbira jeles példák Honni Literatúránkban az Arany Pereczek, és a' Magyar Játékszinre alkalmaztatott jeles történetek; noha e' derék eredeti Román Szerzőnknek minden Románjai, nagyobb vagy kisebb mértékben a' személyes vagy is dramátizált Románokhoz közelitelenek. Ezt a' manírt követé egy nagy reményű Hazánkfija (Gorové) a' Káthágói Jegyesekben (noha ő a' tulajdonképi Drámai költésben is szép darabokat ada; — ki nem isméri Jeczidet, és az érdemes Kalmárt?), kinek, midőn huszonegy esztendőskorában olly munkáját szemléltük, méltán fájlalhatjuk, hogy a' dicséretesen kezdett pályáról letett; ámbár más nemű értekezéseivel a' Hazának azolta is tömjénezett; — 's talám ez az oka, hogy az ő figyelmet érdemlő 's gyönyörködtető Románját, a' község, az újabb meg újabb ízetlen Románok mellett felejtgeti.

Az el beszéllő Románnak ismét több al-osztályai vagynak, mellyek közt legnevezetesebbek a' Históriai, — a' valószínű, — és mesés Románok. Ezekről külön egy egy szótskát.

A' Históriai Románnak a' Kritikusok között sok ellenségei vannak, kik azzal tartják, hogy a' Román író a' maga hazudozásával a' históriai tiszta valóságot bémocskolja, 's való történetből és költésből egy olly keveréket (Mischmasch) tsinál, a' mi sem nem valóság sem nem mese töb-

*) Eschenburg Theorie und Literatur der schönen Redekünste. 83—84 S.

bé, hanem egy izetlen 's haszontalan szerzemény, melly a' históriai hitelt felforgatja, és ekként az olvasókat el ámitja 's csalárd képekkel altatja, el hitetvén velek, hogy a' Históriából vett Román-Hősek valóban ollyak valának, és a' dolgok épen a' szerint történtek, a' hogy ő azokat Költői színekkel elő adta. Ennél szegényebb ellenvetést alig találhatna fel valaki, az általa gyűlölt vagy nem igaz fényben látott tárgy ellen. A' História a' személyek' 's tettek' leírásában épen ellenkezője a' Költésnek. Amabba semmi poétai szín bé nem lehet; lepleetlen kell ott állni mindennek, maga eredeti valóságában; ellenben a' romántos író a' képzelődés' szárnyain behathat az érzések 's phantáziák' országába, 's mindent, valamit onnan tárgyanak elevenebbé, szebbé, tökéletesebbé tételére egybe szedhet, egész bátorsággal 's édesded hatalommal alkalmaztathat. 'S valljon mit árthat ő azzal a' dolog valóságának? — Ugyan ki volna olly együgyű, vagy pedig akaratos, a' ki a' mesét a' valóságtól, a' Históriát a' Költéstől meg ne különböztesse; — ki akarná a' Históriát Románokból tanulni *)? A' ki a' Historiái Románt olly czéllal vészi kezébe, az méltán panaszkodhat ugyan, hogy a' történet ki van véve valódi formájából, de önnön tapasztalatlansága 's együgyűsége az oka, hogy panaszkodhat. Hiszen a' Románnak nem az a' célja, hogy valóságos világ históriai esetek által vezéreljen igazságra, hanem hogy az emberi szív' érzelmeinek, gondolatainak, 's cselekedeteinek különbféle árnyéklatait, minél több

*) Homer und Virgil haben Stücke aus der alten Geschichte gesungen; und doch ist mir kein Volk bekannt, das dum genug gewesen wäre, aus ihnen die Geschichte zu ergänzen, und zu vergessen, dass sie Dichter, und nicht Geschicht-Schreiber sind. Sal. Geszner in d. Vorrede zum Tod Abels.

oldalról, minél szebben, érzékenyebben, valóabs-
ban 's hathatósabban fesse, és így indítva tanítson.
Erre Költői lélek 's pszichológiai ismeret kíván-
tatik, nem Historiai dissertációk 's oklevelek. Ma-
gok tévesztik hát öszve a' Históriát a' Románnal,
a' Históriai Románok' ellenségei; nem pedig azok,
a' kiket azzal vádolnak. — Ha a' vitézi költemény-
nek Historiából lehet 's kell tárgyát vennie, miért
ne volna az szabad a' Román írónak? A' ki a'
Históriát tudja, azt soha a' Históriai Román, min-
den Költői ékeskedéseivel és színléseivel is a' va-
lóságtól el nem vonja, sem abban meg nem té-
veszti; a' ki pedig Históriát nem tud, annál nints
mit lerontani; — azonban pedig a' Historikus is,
ha a' Hőseket 's tárgyakat találva festi a' Szerző:
gyönyörködik annak elme-játékaiban; a' nem His-
torikus pedig, az eleven 's érdeklő előadás, és a'
különbféle karakter festések által, nem csak mű-
lattatást, de oktatást is véssen. — Ne szabjunk
olly Kritikát semmiben, a' melly nem a' dolog'
természetében 's mivoltában fundáltatik, mert a'
Kritika nem szeszletek (caprice) játéka, hanem az
ítélő tehetségnek pontosságon és erős jó alapon
épült rostája. — Ki olvashatja gyönyör nélkül a'
Rambach' Hieróját? pedig ő csak a' tárgyat,
's a' tetteknek és való eseteknek pragmatikus né-
zetjét meríté a' Historiából; a' vonásoknak és ér-
zelmeknek további kifejtéseit 's kifestéseit maga
alkotá; de ha tudjuk is, hogy azok nem épen a'
szerint beszéllődtek 's mentek véghez, a' hogy
ott látjuk: mi kárt vall benne Historiai ismère-
tünk? — ellenben mennyi mulattatást, mennyi ta-
núságot vehetünk belőle! — A' Gorové Scipiója
is Históriai Román, és noha annak tárgya töké-
letes valóság: ki volna mindazáltal olly együgyű,
hogy annak egész öltöztetését a' historiába által-
tegye? más oldalról pedig kinézhetné és olvas-

hatná gyönyörködés nélkül egy fiatal elmének illy szép szüleményét?

A' valószínű (wahrscheinlich) Románokon azokat értem, a' mellyeknek tárgyaik nem a' való históriából vétettek ugyan, mindazáltal a' Valóság' országából merítettek, és csak alkalmaztatás 's módosítás által tétettek nem valóságos történetekké. Sokfélék azok a' viszontagságok, sokfélék a' sorsnak különös és csudás játéka, az élet folyamatajának, és az emberi indulatoknak 's tetteknek külömbféle lánczolatjai, mellyek e' világi létben előadják magokat. — Illyen megeshető 's valóban meg is esett történetekből szabad kénye szerint alkot a' fántázia külömbféle románokat, 's azokat a' való világból vett ugyan, de önn magától módosított Román-Hösekre általvivén, állít elő olly szüleményeket, mellyek bátor historiai hitelt nem érdemlenek is, de azért valótlanságnak nem mondathatnak, mert mind a' történetek, mind az érzések, 's személyes beszédek és cselekedetek a' rendes világ-folyamatból vannak véve, az egykorú (coaevus) kimivelődéssel 's szokásokkal egyezőleg. Ezek, valamint legnagyobb részét teszik a' Románoknak: úgy — ha Szerzőjök, az emberi szívvel, indulatokkal és világgal ismeretes; a' mellett pszichologiai béléatással is bír, 's a' külömbféle situációkat érdeklően festeni tudja — leginteresszántabbak és legtanúságosabbak is. E' tulajdonokkal bírásnak köszönheti a' Kritikusoknak ítéletök szerint a' Németeknek amaz igen termékeny Román-szerzőjök, Lafontaine (sz. 1758.) a' maga köz-kedvességét, mellyekhez én bátran hozzá merem adni az ő sokféle tudományos ismertetét, és annak kimeríthetetlen combinatiójira való szerentsés tálentomát, mellyek ötlet minden (ámbar sokszor igen tetemes) hibáji, erőltetettségei, 's ismétlései mellett is, hámulásra méltóvá teszik. Hogy ő igen sokat írt, az

csak a' tökéletes remekekkel bajlódó Kritika által tulajdoníthatik vétkül, de egyébként ez is, bár mennyire óhajtsa is a' tökéletességet: jól tudja, hogy a' *non num prematur in annum*, nem minden személyeket 's nem minden tárgyakat egyaránt illet, — sőt, a' ki jól megtekinti a' dolgot, nem is teheti kívánságba sem, hogy minden író szüntelen csak remekműveken dolgozzon. Vajha édes Honom tsak illy eredeti Románszerzőkkel is dicsekedhetne! de sajnálva lehet mondanunk, hogy hazai Literaturánk még e' részben parlagon hever, 's csupán némelly kevés számú fordításokból ismérjük a' Külföldnek néhány illy nemű jobb darabjait; a' rosszabbak közzül ellenben felesebb számúakat. Dítsérve kell azért itt említenünk ama kis próbatételt is, mellyet Honni szép Meseszerzőnk F á y A n d r á s a' Friss bokrétában eredeti tréfa gyanánt közlött, a' T e s t a m e n t o m, czím alatt. Mind izlését, mind szép elméjét 's eredetiségét megmutatá már a' meséjiben; annyival inkább örülhetünk ezen eredeti tréfának, mellyben a' L a f o n t a i n e' manírját követte ugyan, de azt egészen megnemzetiesítve 's eredeti színbe öltöztetve, Literaturánkba szerentsésen általplántálta; úgy hogy velem együtt óhajthatja minden Hazafi, hogy több illy nemű nagyobb darabokkal is ajándékozná meg szűk Literaturánkat. — Az eredeti Magyar Románok' czímje alatt indult gyűjtemény, mellynek két darabjai láttak világot, dítséretet érdemlő igyekezet, valamint a' Pap Gábor' Balaton-Füredje is, noha még velek csak mint kezdetekkel ditsekedhetünk. Hogy Külneki Gilmétának a' tárgya nem egészen eredeti, midőn t. i. annak egy fő epidóziája egy Német Románból *) vé-

*) Karoline v. Lichtfeld, eine Geschichte, 8. Wien und Prag, 1799.

tetett, az magában annak sem eredetiségét, sem becsét le nem ronthatja. — Ellenben az olly Románokat, mellyek a' csupa történetek öszvehalmozásában határozódnak, 's az indulatoknak csak némi felüleges rajzát adják, ha bár a' megeshető történetek közzé tartoznának is, mint igazi jó románokat fel nem hozhatjuk; 's ezek közzé tartozik Honni Literáturánkban az annyira bámúlt 's kapva kapott Erbia, melly épen úgy elfogott nálunk minden köz olvasót; mint a' legfőbb remekek a' Külfölden az Ismerőket, 's mi több — ezt még most is szüntelen újonnan kell nyomtatni; nem győznek vele bételni. Mindazáltal mint Honni szüleménynek lehet örülnünk, mert illyek után tűnnek fel apránként a' több és jobb elme-szülemények. Ennél gyarlóbbak 's figyelmet alig érdemlők a' Dobai' románjai, 's korán is megérték feledtetésüket.

A' mesés Románok azok, a' mellyek minden valóságnak határán túl járnak, 's ide tartoznak a' Keleti tündér mesék, és a' Nyúgoti Lovancz — 's Risérteti történetek (Ritter- und Geistergeschichten). A' Románoknak e' classisa is, nem épen olly megvetendő, mint némelylek vélik 's állítják. Való, hogy ezek közt kevés a' jó, de még is van. Szintúgy lehet mesés előadással gyögyörködtetni és oktatni, mint akármelly móddal. A' hajdani Lovancz-kor, mellyet a' költés olly különös elragadó báj-fénnyel tudott bévonni, és bennünket elhíttetni, hogy akkor az emberek erősebbek, bátrabbak 's nemesb lelkűek voltak, mint most; a' kiknek minden tetteiket nagyobbakká 's csudálatosabbakká tette a' régiség' homálya: különös vonzó hatalommal ragadja az ismételten ohajtásokkal szüntelen teljes kebelű embert magához, — és ez a' romános szellem épen nem érdemel megvetést vagy kinevettetést. Megvetnöke a' Wieland' tündéres és Lovancz költéseit csak

azért; mivel illy tárgyakkal vegyes: sőt valamint ő a' tündér világból 's régi Lovancz Krónikákból merített meséknek olly bájos színt 's öltöztetést tudott adni: úgy viszont e' mesésős-régiség is valamelly kedves fátyolt terít el az ő illy nemű Költeményein, melly azokat viszontag ékesíti, és sok helyt érdeklőbbekké teszi. Mik légyenek a' Lovancz-románok' esztelenségeik, előadta a' hallhatatlan Cervantes, ama' maga nemében elérhetetlen remekben, az éleselmű Don Quixotte' avantürjeiben, de ő is becsülettel említi a' jobbakat, midőn a' Pappal és Borbélyal kemény törvényszéket tartat felettek, — 's nekünk is így kell.

Különös hajlandósággal vonattak mindenkor a' csudás felé az emberek, 's keresve keresték az ott is, a' hol helye nem volt. De csak ugyan sok olly dolgokat is látván, mellyeknek természetes okaikat nem tudták: önként ébredt fel benne ama hit, hogy azokat valamelly hatalmasb Lények mivelik. A' gyermeki kort élő emberi nemzet minden bokorban tündéreket, hatalmas szellemeket látott 's keresett, és ez a' hit apránként mély gyökeret vert. Különösen tudták ezeket a' tüzes képzelődésű Napkeletiek kombinálni, öltöztetni, és a' mulattatás' színe alatt, ezerféle tanúságoknak és gyönyörű 's hasznos maximáknak kútfejévé tenni. Keletnek tündér regéit elragadtatva fogadá a' tudós világ a' Francziáktól, kik azokkal bennünket megismerkedtetek; — kapva kapták 's olvasták a' legszébb elmék is. Itt egy nagy tudományú Orvos gyönyörködött benne, amott Wieland táplálgatta velek mennyei képzelődőseit. — A' mi Literaturánk e' Keleti tündér regéket nem ismeri, — és e' nemben alig ismer egyebet a' Wieland' Biribinkéjénél (Fellegráritól), és Téli regéjénél (Bozokitól). Örömmel említjük itt is a' repülő szekért Kazinczytól, valamint a' Wieland' Szalamandrinjét is, melly

ha nem épen tündér-történet is, de legalább keleti rege, 's annál fogva az ő mágiáikkal el van öntve. A' személyek ugyan Egyiptomból vannak véve, de Arabiai szellemmel. — A' Kónyi János' tündér meséji (Sármánt Király — Bellebelle — Kárpilló) csupán fonói mulatságra valók, valamint Argirus, Stilfrid és Brunszvik csak azoknak, kiknek közben forog. Ellenben a' Beaumont Asszony' Kisdedek' Tárházának fordításában lévő tündér mesék, valamint sokkal elmésebbek, úgy tanúságosabbak is.

A' Kisérteti történetek talám épen azok nálunk a' mik a' tündér mesék a' Keletiekénél. Ők jó és rossz geniusokat, daemonokat, örlelkeket, tündéreket (Feen, Sylphe, Sylphyden etc.) képzeltek magoknak; a' Keresztények pedig (minthogy magában a' Kereszténységben mythológiának helye nincs) a' pogány mythológiának és ábrandosságának elegyítése által, kik úgy hitték, hogy a' vétkes 's hiányos léleknek az Elüzionon kívül, a' Styx' partjain kell bódorogni, míg engesztelést nem nyer, — holtok után kóborló lelkeket vettek fel, 's ezeknek leírásait és előbeszéléseit önnön babonás véleményeik szerint módosították. Valamint tehát a' Keleti regéknek, úgy ezeknek is alapjuk a' tudatlanság és babona; de mit akadályozhatná ez, hogy mi is azokat a' Keletiek' manírjok szerint kiékesgetni, szép tanúságokkal sőt philosophiával is elegyíteni, és ekképen mulattató 's oktató Lectürré változtatni ne merjük, ne merhessük.

A' mi a' Kisérteti történeteknek fő tárgyát, u. m. a' megholt lelkeknek, Sátánnak 's a' t. jelenéseit illeti; ez a' keresztény romántosságnak különös characterisztikája *), úgymint a' kik a' lelkeket, testtel egyesülés nélkül is élőknek 's munká-

*) Elégé mutatják ezt Tasszó, Milton és Klopstock' Epósszaik.

oknak hiszik, nem úgy, mint a' pogányok, vagy még inkább a' Skócziai Bárdok, kik a' megholtaknak lelkeiket örökös munkátlanságba merülni hitték, és csak köd- 's árnyképekben, szél' rezgésében képzeltek. Sőt nemde nem interesszáns dolog e' (Románban mondom) azt, a' ki már tőlünk elköltözött, viszont fellépni 's munkálkodni látni e' világon, még pedig már hatalmasabban, mint hajdan, — azonban jóltévően a' veszélyben forgó jókra; rettentően pedig a' magokban bizakodó 's másokat nyomorgató gonoszokra nézve. Hogy ezek babonát szüljenek, nehezen gondolhatjuk, mert ezeket minden ember úgy olvassa, mint meséket; a' mi pedig a' babonák kiirtását illeti, azt nem az illy nemű könyveknek kárhoztatása, hanem más eszközök által érhetjük el, mellyeknek előadások itt helyt nem találhat. — Egyébaránt hogy e' nemben legtöbb haszontalan és galád munka láttott világot, azt én másokkal együtt igen örömet megismérem; de én nem az individuumok mellett, hanem a' faj (Gattung) mellett szóltam, bogy azt szintűgy lehetne nemesíteni, mint a' románnak más több fajait. Azonban nálunk nem is lehet még helye, sem dicsérésnek, sem gyalázásnak, minthogy mi ezt a' román-fajt mind ezideig csak fordításokból ismerjük, és egy eredeti darabot sem mutathatunk.

Charakterökre nézve a' Románok, vagy mulatságosok (komisch), vagy érzékenyek (sentimental), vagy szeszélyesek (launig), melly együtt magában mind kettőt egyesíti. Mind a' víg, mind a' szomorú, ha jól van dolgozva, gyönyörködtet is, tanít is, csakhogy a' mulatságos román világos, az érzékeny setét sűgárt vét az ember' lelkére; — a' víg kifele izgat; ez magába löki vissza az embert, — a' vígnak munkálkodása hirtelenebb, de nyomai könnyebbek az elmében; az érzékeny ei pe-

dig tartósabbak 's béhatóbbak. — A' mulatságos nemben legfőbb remek mind ez ideig a' Cervantes' Don Quixotteja, továbbá a' Voltaire' és Le Sage' krónikus románjaik, a' Diderot' Fatalisztája, melly humorral elegyes; a' Smollet' darabjai, a' Wieland' Don Sylvioja 's egyéb ide tartozó darabjai, és Langbein' mulatságos románjai. — Az érzékeny nemben nevezetes a' Franciaák közt a' trágikus D'Arnaud, kinek néhány darabjait Harsányi Nemes Testörzötől fordítva bírjuk, Euphemiával együtt; a' Németek közt a' Göthe' Verterje, és a' Miller' Szigvártja, ám-bár mindkettőnek sok ellenségei vannak, csakugyan a' magok nemökben remekek, minden aprólékos hibájik mellett is, mellyek nélkül emberi munka nem lehet. Mindkettőnek fordítását bírja Literatúránk, de vajha jobb és tökéletesebb fordításokkal dicsekedhetnénk! — A' szeszélyes nemben Sterne elérhetlen; 's a' Németekneknek mái legelső szeszélyes Írójok Jean Paul (Richter) is, nem bírja egészen azt a' gyönyörű természetességet 's hajlékonyságot, a' mivel Sterne bír; nem hálálhatjuk hát eléggé Literaturánk' tisztelt nagy Hősenek Kazinczynak, hogy remek fordítása által e' remekkel is megismértetett bennünket.

Vannak még a' románoknak több osztályai is; — vannak philosophiai románok, minéműek a' Klinger' philosophiai románjai, a' Wieland' Agathonja, Peregrinus Proteusa, Agathodämonja 's a' t. a' Göthe' Wilhelm Meisterje, 's több egyebek; vannak politikai románok, millyenek a' Haller' Uzzongja, Barcláj' Argenise, Sintenis' Hallója 's a' t. vannak csudás (abentheuerlich) románok, melly nemben remek gyanánt idézhetjük Schiller' Geisterseher-jét, mellynek ugyan philosophiai és politikai czélja is lett volna, de itt csak az alakról vagyunk szó. Vannak valóságos tör-

ténetek, mellyek noha valóban megestek, mindazáltal historiai értékök nintsen, azért is a' románok' körébe esnek; ezek alá tartoznak az úgy nevezett Anekdótok is, mellyek csak rövidebb és egyszerűbb nevezetes történetek. — De ki gyözné a' románnak minden nemeit és formáit előadni? — 's azt tartom, hogy ez nem is szükséges. Inkább vessünk már egy tekintetet a' románok körül uralkodó vádakra és előítéletekre.

Szokások az a' románok' ellenségeinek, hogy a' románokat általjában úgy tartsák, mint hasztalan meséket, holott azoktól teljességgel különböznek; ezeket tehát úgy tekinthetjük, mint a' kik a' szóban lévő tárgyat nem értik, és ezeknek kedvökért talám nem lessz szükségtelen megmondani, hogy a' román épen nem valami alaptalan mesélés, hanem az emberi sorsnak és szívnek érzelmes története, az-az, olly előadása, a' mint az ember magában belől érzi és képzei. — Minden ember előtt egy ideál-világ nyilik fel az ifjúi kornak fejledező szakában, melly az ő lelkét, az előtt soha nem ismért báj-képzelmekre ragadja, mellyeket ő csak érez — sokszor igen is elevenen — de úgy a' mint érzi, ki nem fejezheti, annál fogva, jóllehet e' fellengző ideálokból kimondhatatlan gyönyört merít: mindazáltal másfelől néminémű hijányt érez magában, mellyet hasonlóúl sem kipótolni, sem kifejezni nem tud. De ez nem is szükséges, mert ha kipótolhatná, azonnal eltűnne az ideál-világ minden bájképeivel, 's ezt az édesen epesztve-tápláló hijányt setét üresség váltaná fel; szóval: eltűnne az életnek poézise, melly azt egyedül teheti széppé, kedvessé, 's helyette a' való világ állna elő komor képével, melly előlné ártatlan örömeit, feldulná kecsegtető álmait 's megelégtető reményeit. A' kik tehát a' szebb és jobb nemű ábrándosságot gúnyolják, vagy minden ér-

zés és karakter nélkül való emberek, vagy agyafúrt bölcselkedők, kik észre nem veszik, hogy minden philosophiájok mellett is, szintűgy függnek e' képeken, mint az ártatlan gyermeki és ifjúi kor. Hogy pedig, valamint minden egyebet, úgy az ábrándozást is, mértéken túl vinni, ártalmas dolog, azt magam is, minden józanokkal, nem csak gyóonom, de erősitem is.

Sokan az ábrándosságnak legkissebb grádicsát is nevetségesnek ítélik, és ezért sokszor az egyébként jó író is, — valamint az életben a' jámbor embert megróvják. Holott az ábrándosság szükséges nem csak a' románokban, hanem az életben is; különben az emberi elötüntetésnek (repraesentatio) legfőbb tárgya a' Szép; kimúlik a' földről, 's vele együtt minden jónak és becsesnek interesszéje, minden é r z é k e n y s é g (nem a' testi érzékről szóllok, hanem a' belső fáin érzésről, melly lelkünket széppé teszi,) elenyészik. — A' kiknek ez soknak tetszene, azok' kedvökért tegyünk egy kis alkalmaztatást. — Vegyük fel e' világnak 's egész mindenségnek ama' legfőbb rúgóját és kormányát, a' szeretetet. Válasszuk ettől külön a' képzelődést. Szedjük le róla mind azon édes vonzódásokat, kifejezhetetlen esdekléseket, érthetlen édes érzelmeket, mellyekkel a' képzelődés szívünknek e' fejledező édes titkát béburkolja, megszépíti, az ideálok' világába emeli, 's ez által szerelmünk' tárgyát, tökéletesség' ideáljává, magunkat annak követőjévé, s' szerelmünket szentté teszi: — szedjük le, mondom, mind ezeket, 's nézzük úgy a' mint magában van, a' mint azok az úgy nevezett való világnak hideg bölcselkedői kívánnák, mint csupa testi ösztönt, mint csupa testi ingert, mellyet legfeljebb is csak a' hideg társasági tisztok és külső kényszerítések reguláznak: mivel leszünk feljebb e' tekintetben az oktalan állatoknál? — Vegyük

el a' rénytől azt az édes gyönyört, melyet annak teljesítésekor érzünk, 's azt a' boldogító érzést, melly szerint azt úgy tekintjük, mint jót, melly által az emberiség' javát előmozdítottuk, és így Istenhez hasonlóan cselekedtünk; vegyük el ezeket, 's nézzük azt mezítlen, mint egy minden nyájasságtól megfosztatott kegyetlen tirannusi hagyást: valljon a' nyomorúlt szkláfoktól, a' setétség' láncaival megkötötötett rossz lelkektől mibe fogunk különbözni? — Ha az embereket is minden nyájas képzelmenyek nélkül néznénk, mi lenne úgy a' barátságból? Koránt sem K o t z e b u e' embergyűlölőjivé lennénk (még ez jó volna), hanem valóságos H o b b e s' farkasaivá.

Ideje volna már a' philosophiának tisztább fényre kapott világánál, levetkezni azt a' megbotsáthatatlan vastag babonát, melly szerint a' felszeg bölcselkedők, a' képzelő-tehetséget, az Istennek ezt a' megbecsülhetetlen ajándékát, melly az látható és láthatlan világgal (az Istennel és az emberiséggel) bennünket egybeköt, és minden feleslegesnek, minden érdeklőnek szülője, — úgy tekinték, mint lelkünknek alacsony tehetségét, melly nem egyébért adatott belénk, hanem hogy annak segélyével tíz fejű sárkányokat, óriásokat 's a' t. képzeljünk, álmodozzunk, és a' hazugságok' világába ragadtassunk Ezek a' felszogségtől megvakíttatva csak egy oldalra függesztették szemeiket; a' Laterna magicát bámúlták, a' mennyből lesugárzó tiszta villányt észre nem vették, a' tapasztalati világból vett hiú képekből csuda állatokat képeztek; a' képzelő tehetségnek belső szentségét pedig, az előttök felnyílt ideál-világot, félre ismerték; — mellynek eltűnését pedig sok elhült öreg, valamint keservesen szenvedő, úgy, az ő nem-szeretem-napjait egyedül jéz által gédelgeti.

A' képzelő tehetség' méltóságának és becsének bővebb kifejtése a' philosophiába tartozván, azzal itt helyet foglalni nem akarok, hanem egy más vádat említek a' Román-írók ellen, hogy tudniillik ők igen messze viszik rajzolásait, 's olly érzéseket és karaktereket festenek, millyek a' való világban nem találhatók. — A' mi a' feltételnek utóbbi részét illeti, erre (ön tapasztalásom után) Dideróttal azt tartom, hogy nincs olly különös 's csudálatos Combinatiójú karakter és érzés a' világon, mellynek való képét ez életben fel nem lelhetnénk, ahozképest soha a' való szint nem feltsük, akármelly bizár rajzolatokat találjunk is a' románokban. Nem az excentrisch karakter, hanem az emberi szívvel, világgal, fátummal, situációkkal 's a' t. való ismeretlenség árulja el a' gyarló románistát. Lehet-e feljebb emelni a' romános eszelősséget, mint van emelve a' Don Quixotte' karakterében? — de ez nem csak az, hogy szántszándékos plánja volt a' Szerzőnek, hanem olly remekül is vitte ki különös ember 's világismérete, és észlángja által, hogy az a' Spanyol Literatúrának örökké bámulandó emléke fog lenni.

A' mi illeti ama közönséges vádat, hogy a' románok a' testiséget nagyon ingerlik, a' szívet és az erkölcsöket megvesztegetik: ez magában elegendő volna azokat minden böcsöktől megfosztani, ha a' dolog valóban úgy volna. De ez a' vád nem érett fontolásból származik. Sokszor megesisik az, hogy az emberek valamelly dolognak valóságos okát nem értvén, vagy kikeresni restelvén, azt költött oknak tulajdonítják. Így van a' dolog a' testiségre nézve is. A' testiségnek gyökere a' testben van; nagyobb vagy kisebb grádicsa az individuálításban. Ezt mindazáltal csak az idomról (Anlage) értem, mert a' kifejtőzés a' nevelés' munkája. Természetesen, hogy ha az embert csupa

románok, testiséget ingerlő beszédek közt nevelik, 's illyféle társaságok és rossz példák között fejtöztetik, lelkének egyéb tehetségeit pedig képezni el mulatják, — testivé kell néki lenni; de ekkor a' román lesz-e a' testiségnek oka? — Épen nem! hanem a' félszeg nevelés, a' valóság' és rény' útjának el zárása. A' legtudatlanabb parasztokban is, kik soha a' románnak hírét sem hallották, millyen revolútiókat szül a' szerelem, mellyek sokszor még sentimentálabb Katastrophén végződnek, mint akármelly román is. — Miért? — mert lelköknek egyéb tehetségeit nem művelték, következőkép' csupán a' képzelődés munkálkodik bennük. — Ellenben, hány embert ismerek én, kiknek egyetlen lecturájok a' román, és még is a' legérzékletlenebb, köszívű emberek. Miért? mert az ismerő tehetséget soha a' szép érzéssel egybe nem kötötték, és így semmi ismeret az emberiség' érzését bennük fel nem gerjesztheti, az az, valódi szép megilletődést szívökben nem támaszthat. Ne tépjük hát ki az öszve függésből sem a' románt, sem akármelly tudományt is, mert így minden a' világon ártalmassá válik; hanem fogadjuk szívesen a' művelődésnek minden eszközeit, 's minde-nikből a' jót kiválasztván, fordítsuk hasznunkra, a' helyett hogy azokat a' pók' módja szerint, önként méreggá változtassuk. Ha tökéletes nevelést akarunk: a' léleknek minden tehetségeit egyszer- 'smind kell kifejtenünk 's tökéletesítenünk, mert ezek egymástól el válhatatlanok. Még pedig a' mi őket el válhatatlanokká, következőkép' tökéletesekké teszi, — figyeljete ti képzelő tehetségnek legyalázóji! — nem egyéb, hanem a' szép, vagy is az érzelem és képzelet' tudománya. Mert a' mint Eschenmayer igen helyesen megjegyzi a' való, szép, és jó, az Istenben, mint legtökéletesb lényben el válhatlanul vagynak egyesítve;

— de már a' véges gyarló emberben a' való és a' jó (isméret és szabadság) külön válnak, és végképpen el választva maradnának; amabban az ür és az idő (spatium et tempus), — ebben pedig az igaz és tiszt (jus et obligatio) egyes egyedül uralkodván; hanem — ha hozzá járúlna a' műzerség (organismus), melly mind a' kettőt szorosan egybe köti, és el választthatatlanná teszi, következésképp a' tökéletesség' állapotjára vissza vezérli. Ez a' műzerség pedig nem egyéb hanem a' szép; és így az emberi léleknek két oldalát — a' physikát és ethikát — az Aesthétika köti egybe, mellyből annak megbecsülhetetlen voltát eléggé általláthatja, a' ki gondolkozni tud. Valamint azt is, hogy épen az Aesthetika lévén a' két legkülönváltabb fő tárgyaknak, a' szellemnek és anyagnak (Geist und Materie) eszközlője: ő is amazok nélkül teljes értékét (valor) el nem érheti, és így ha csak egyedül magában gyakoroltatik, a' legalacsonyab testiségből 's zavart agyvázakból elegyült alakatlan szörnyetté válhatik, de ennek nem magában e' felséges tehetségben, hanem annak ama szent és örök összefüggésből való vakmerő 's tudatlan kitépésében kell okát keresni; a' minthogy a' többi tehetségek is (az ismérő és cselekvő tehetség) ha ettől külön szakasztatnak, magokban el fogják veszteni minden életöket és böcsöket. — De miveljük bár valakinek tehetségeit úgy a' mint kell, az az egyszer'smind; tanítsuk elválhatlan egybeköttetésben az észnek három alap ideáját (a' Valót, Szépet, Jót): merem mondani hogy a' jó románok ő reá nézve képzés' (Bildung) eszközeivé fognak válni; a' rosszakról pedig az illy nevenedékekre nézve fogjuk igazán el mondhatni Diderottal *): „Point de libre plus innocent qu' un mauvais Libre”.

*) Jacques le Fataliste et son Maître. — Tom. 2. p. 189.

Ne gondolja tehát senki, hogy a' Való és a' Jó az emberi léleknek egész böcsét kimerítené, mivel ez mind a' kettő, amaz éltető organismus, a' Szép nélkül csak silány theória marad. — Vegyük tehát észre a' szépek mind becsét, mind egyéb lelki tehetségeinkel való múlhatlan egybeköttetését: úgy, reménylem, nem fogjuk annak szüleményeit megvetni 's kárhoztatni.

Tagadhatatlan, hogy igen sok ártalmas és rossz románok vannak, de ez így van a' tudománynak minden nemeiben is, — sőt más tekintetekben is, nincsen semmi, sem a' testi, sem a' lelki világban, a' mit az emberi gyarlóság 's rosszaság, magának is, másoknak is, ártalmassá ne tehetne, 's ne tenne. — De azért a' tárgyat vagy dolgot kárhoztassuk-e? teljességgel nem! hanem a' visszaélést kellene akadályoztatni 's kevesebbíteni. Mivel pedig ezt egész hathatósággal nem valósíthatjuk, ne támadjuk meg az ártatlan dolgot, az ártatlan fajt, hanem inkább annak minden jó individumait fogadjuk örömmel böcsülettel, 's fordítsuk múltságunkra 's tanúságunkra, a' rosszat pedig vessük meg és kerüljük ki érdemök szerint. — Minden mivelődésnek, szelídülésnek 's érzésnek a' Szép az alapja, mint ezt minden nemzeteknek történeteik bizonyítják, 's ez maga megmutatja, hogy annak hódolni tartozunk, valamint ez a' hódolás is, szívünknek képzése 's az emberiségnek kifejtése által, bőven megjutalmazza hű ragaszkodásunkat, 's a' természet' belső szózatjának engedésünket.

Sok jegyzeteket tehetnék még a' románokra nézve, de talán némellyeknek már ennyi is nevetésnek látszhatik, azért is határt vetek írásomnak. A' jobb 's szebb érzésüket bátran útasítom ön eszméletökre, hogy véleményemet vizsgálják

meg; a' gúnyolókat pedig meghagyom nem írgylett szabadságokban *).

Bérekesztésül kívánja a' Honni szeretet, hogy Földijeimnek e' részben tett fáradozásait egy két szóval megemlítsen. Mint eredeti Román szerzőt, ama mindenektől ismért 's méltán tisztelt Hazánkfiát, Dugonics Andrást, Királyi oktatót (sz. 1740+1818) hozom fel, kinek sok illy tárgyú munkáit nem szükség névszerint emlegetnem, mivel azok minden Literaturánkal ismeretes Honfiaknak kezőken forognak, és annál nagyobb böcsülest és figyelmet érdemlenek, mivel minde-nike, Nemzetünk fényének emelésére, történeteinek 's karakterének ismertetésére, eredeti rajzozattal van készítve. De vagynak még sok mások is, mind eredeti Szerzőjink, mind Fordítójink ('s ezek közt olly remek fordítójink is, kiket méltán eredeti Szerzők gyanánt tarthatunk), a' kik e' pályán méltók a' tisztelettel említésre. Illyek a' sentimentál fachban, a' Kazinczy' Bácsmegyei-je, — 's ide tartoznának a' Németek' két remekeinek: Werthernek és Sziegwártnak fordításai is, — ha a' fordítás' requisitumait benne hijány nélkül feltalálhatnók, mellyeket a' Kazinczyéban nem csak feltalálunk, de gyönyörűen nemzetesítve is szemlélhetünk. — A' való színűek között dicsérettel említhetjük a' Sup. Kis János' fordításait Lafontaineból és másokból, ezekhez járulnak, az Ajtay Fedorja és Anekdottjai, 's a' Farkas Károly' szép kis regéje a' Mulatságokban; továbbá a' Versegby (+1822) természetes embe-re, hasonlóul szerencsésen nemzetesítve; ide tehetjük a' Székér Magyar Robinsonját is. — Fő tökélyt ért e' nemben is Kazinczy, a' szívkep-

*) Lásd Schillernek ana gyönyörű darabját: Poesie des Lebens. — Gedichte. 16. Wien. 1815. 12.—123. S.

zõ regékben, és a' vak - lantosban, — valamint Gesznernek szép pásztori románjaiban is. — A' Historiai románok közt dicsérve említjük: Gorové Scipióját, Kis János' Hieróját; Ajtay' való történetjeit 's anekdótjait, és a' Vitéz' Oresteszét Dusch után.

A' tündéri regékben, Kis Jánost (Lásd: Szerelem' természete; — Ifjúság' barátja); a' Kazinczy' röpülő szekérét, 's négy palackját gyönyörködve olvashatjuk. Hónyiról már oda feljebb szóllottam. Vitézi románban csak Báróczyt hozhatom fel; Literaturánknak ama nagy Hösét, kit eléggé nem bámulhatunk; kinek Kasszándrájával, hijába igyeksenek most sok nem ismerők a' Kupai Rác' Nagy Kanutját egybe hasonlítani, mert ez kettő teljességgel egybeazonlíthatatlan. A' mi illeti a' Báróczy' érdemeit, arról szót tenni nekem nevetség volna, minekutánna Kazinczytól az ő remek Biographiáját birjuk.

Perecsenyiről itt csak annyiban teszék szót, hogy az ő Orithiáját, egy valaki az Ausztriai Annálisokban éigig magasztalta; sztiljét remeknek (musterhaft) mondta. Én tormás orrú Recensens — a' mint maga szóll Előbeszédjében — nem akarok lenni; — de ha Tót ember tót románt, — aesthetikátlan ember, izlés nélkül egybehalmozott nevetséget remeknek akar magasztalni: kikérem: ne fogja azt dicső Nemzetemre, hanem tartsa magának, és önnön nemzeti címje alatt iktassa közönséges Annálisokba. — A' többit lásd Pápai Sámuel' Magyar Literaturájában.

Balogh Sámuel.